

25 מאי 2012

חשיבות שטח החולות בנחל משק ונחל גדרון

חולות נחל משק הסמוכים למפגש עם נחל גדרון, נמצאים לרגלי גבעות אבן החול האדומה מדרום לשטחים המעובדים של עין-חצבה (נ.צ. 174022), ומהווים כתם חולות חשוב וייחודי בנופי הערבה. מחקרים שנערכו בכתם חולות זה במשך למעלה מ-20 שנה מצביעים על כך שחולות אלו מכילים עושר יוצא דופן של מיני בעלי-חיים (בעיקר זוחלים ומכרסמים). לחלק מהמינים השוכנים בחולות הללו צפיפות גבוהה במיוחד, גם בהשוואה לשטחים חוליים אחרים בערבה. מאז הקמתו של בייס שדה חצבה, בתחילת שנות ה-70, אך במיוחד בין השנים 1979-1999, נאספו נתונים על אוכלוסיות חרקים, פרוקי-רגליים, זוחלים, עופות ויונקים. בין אוספי הנתונים היו מרכז המידע על זוחלים של החברה להגנת הטבע, שהיה פעיל בחצבה בין השנים 1981-1997, חוקרים מאוניברסיטאות שונות (האוניברסיטה העברית בירושלים, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, אוניברסיטת תל-אביב) וסטודנטים במסגרת קורסים באוניברסיטאות אלה. חוקרים, סטודנטים ותלמידים ברמות השונות הפיקו עבודות מחקר חשובות משטח זה. בשטח החולות נערכו קורסים והשתלמויות לאנשי שמירת טבע ולמדענים מהארץ ומכל העולם והדרכות אקולוגיות מקצועיות למאות תלמידי תיכון ותלמידי ביוטופ. גם כיום, כשמרכז המידע על זוחלים לא נמצא בחצבה, ממשיכים להתקיים סיורים להכרת הזוחלים והיונקים בחולות אלה במסגרת קורסים אוניברסיטאיים.

הסיבה למשיכתה של פעילות מחקרית ולימודית כה ענפה לכתם חולות זה נובעת משפע בעלי החיים הנמצאים בו. באחד המחקרים, למשל, השווינו את מיני הזוחלים הנמצאים בחולות נחל משק עם המינים הנמצאים בכתם העשיר ביותר של שמורת שיזף, הנמצאת כמה קילומטרים דרומה משם. התברר שצפיפות הפרטים בנחל משק גבוהה בהרבה מזו של השיזף. בשטח יחסית קטן, כ-1/8 קמ"ר מתוך חולות נחל משק, נמצאו במשך שנתיים קרוב ל-300 שממיות. רובן נמנות על המין ישימונית תמנע, הנחשב מין בסכנת הכחדה חמורה בספר האדום של חולייתני ישראל. מין נוסף הנמצא בסכנת הכחדה, העכן הערבי, נמצא באותו סקר גם הוא בצפיפות גבוהה בכתם החולות של נחל משק (למעלה מ-45 פרטים שונים נלכדו בתקופה זאת בחולות). כמו כן, נמצאה אוכלוסייה בצפיפות דומה של מין נחש אחר, מטבעון המדבר, ואוכלוסיות ייחודיות של נחשי אפעה, עין-חתול אדמדם ועוד.

גם בתחום המכרסמים החולות של נחל משק / גדרון מראים ייחוד, מאחר שלא רק שנמצאים בהם גרבילי ערבה, שתחומת בנגב מצומצם, אלא שקיימת בהם אוכלוסייה ייחודית של קוצן מצוי החיה בחולות. תופעה זאת לא נמצא באף אזור חולות אחר, וכנראה מתבססת על הרכב החולות הייחודי (ראה בהמשך). החולות בערבה כולה מצטמצמים במהירות בעקבות התרחבות ההתיישבות בערבה, וזהו הגורם העיקרי לסכנת ההכחדה המרחפת על המינים שהוזכרו למעלה. אולם חולות נחל משק אינן רק עוד שטח חולות בערבה שיש לשמור עליו, הן כתם בעל ייחוד רב. ייחודו של כתם זה נובע הן מאופי החול שבו (חולות מקומיים שהתבלו מגבעות אבן החול הסמוכות), מהרכב הצמחייה שלו (צמחית מלחה שכוסתה על ידי חולות, ונוספו לה עצי שיטה וצמחית חולות), ומשפע בעלי החיים שמצאו מחסה בחולות אלה. אין לחולות אלה כתמים מקבילים ששמירתם תהווה תחליף במידה וחולות נחל משק ייהרסו. לצד מאמצי השמירה על שטחים טבעיים בערבה הצפונית יש לעשות כל מאמץ אפשרי כדי לשמור על גם על חולות נחל משק הייחודיים מפני הפיכתם לשטחי חקלאות, מפני נסיעת טרקטורים ורכבי שטח עבירים ומפני כריתת עצי שיטה.

פרופ' עמוס בוסקילה
המחלקה למדעי החיים
ומחלקת מטראני לאקולוגיה מדברית
אוני-בן-גוריון בנגב